

Vítáme tě, Klárko!

Analýza Návštěvy staré dámy Friedricha Dürrenmatta

Hra, která měla 29. ledna 1956 premiéru v divadle Schauspielhaus, a která přinesla Friedrichu Dürrenmattovi světový úspěch, nese název *Návštěva staré dámy*. Vznikla v rámci Dürrenmattova druhého tvůrčího období, které se datuje mezi lety 1955–1966. Autor sám hru řadí do žánru tragikomedie (tragické komedie), kdy zde tragikomičnost nespočívá v doslovném propojení prvků tragédie a komedie, ale spíše ve zvláštním úhlu pohledu, jehož se divákovi dostává. Dochází k paradoxnímu vyznění hry, kdy „smrtelně vážné, potencionálně tragické události jsou vnímané jako krutě komické, tragikomické.“¹

Dürrenmattova tragikomedie je adekvátním výrazem jeho krutého, paradoxního světa v rozkladu a v krizi: „Dürrenmattův svět je džungle, i když šelmy zde vystupují ve smokincích, žaketech, večerních róbách a nosí případně i protézy.“

Vznikla z Dürrenmattova nápadu převést (svou) vlastní novelu *Zatmění měsíce* na (v/do) divadelní hru. V té jako hlavní postava vystupuje Walt Lotcher, který se jako multimilionář vrací z Kanady do své rodné vesnice ve Švýcarsku. Před pětáctyřiceti lety mu jistý Döufu Mani přebral jeho děvče Klári, i přesto že s ním čekala dítě. Obyvatelům horské vesnice, do které se vrací, se daří mizerně, a tak toho Lotcher využije a chce každému ze čtrnácti rodin věnovat milion, když Maniho zabijí. Přičemž stanoví termín...to do deseti dnů, do zatmění měsíce. Vesničané jeho přání vyplní, starý Mani se obětuje – ve chvíli, kdy má dojít k zatmění měsíce, posadí ho vesničané pod strom, který spadne a zabije ho – nehoda.

Friedrich Dürrenmatt svůj myšlenkový pochod při vzniku divadelní hry popisuje následovně:

„Starou dámu bych nikdy nenapsal, kdyby mně zároveň nenapadla myšlenka na jevištní realizaci. Ta patrně nespočívala v tom, že jsem z horské vesnice udělal městečko, nýbrž v okolnosti, že i rychlíky Bern-Neuchâtel staví v Insu a Kerzersu, v důsledku čehož je člověk donucen pozorovat obě malá ponurá nádraží s netrpělivostí kvůli přerušení jízdy, i když trvá jen jednu či dvě minuty. Tyto minuty se mi vyplatily, během nich mě napadla první scéna jakoby sama od sebe. A jakoby sama od sebe se horská vesnice proměnila v Güllen a Walt Lotcher v Klárku Zachanassianovou.“²

Jak už zmiňuje sám autor, hned při úvodní scéně prvního dějství je patrný velmi výrazný motiv vlaků – rychlíků. Scéna, která se odehrává na nádraží a ukazuje pět mužů (obyčejných občanů Güllenu) je pro rozehrání celého dramatického děje velmi účinná. Velice rychle a názorně se z ní dozvídáme o výchozí situaci dramatu a ...městečka a jeho obyvatel. Stav Güllenu je názorně popsán na vzezření a chování pěti mužů, průměrných občanů, kteří ve městečku, ve kterém chybí peníze a s ní spojená práce, nemají nic jiného na práci než pozorovat projíždějící vlaky. Ty vlaky (expresy a rychlíky), které tu dříve, za dob prosperity městečka, stavěly.

Je zde také patrná paralela mezi zastavováním důležitých, světových vlaků a chudobou městečka. Ve chvíli, kdy se Güllenu, na konci hry, zase začíná dařit a vrací se mu jeho dřívější prosperita a význam, v něm světové vlaky zase staví.

VŠICHNI

¹ HOŘÍNEK, Zdeněk. *Cesty moderního dramatu*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1995. 95–96 s. ISBN 80-900066-8-X

² GOERTZ, Heinrich. *Dürrenmatt*. Olomouc: Votobia, 1997. 81 s. ISBN 80-85885-76-X

*A vlaky, jež se řítí
Vznešené a lesklé
Od městečka k městu
Po železných kolejích
Spojující národy
U nás opět staví³*

V úvodní scéně prvního dějství je zastíženo městečko Güllen ve chvíli hospodářského úpadku a je postaveno před osudné dilema.⁴ V situaci, kdy se rozhoduje mezi životem a smrtí, kdy si obyvatelé myslí, že na ně zapomněl dokonce i Bůh. A jedinou a poslední nadějí na záchranu se pro městečko a jeho obyvatele stává miliardářka Claire Zachanassianová. Od jejího příjezdu, ale nejde nic tak, jak občané Güllenu očekávali. Velké očekávání v otázce získání peněz vkládali v Alfréda Illa, svého nejoblíbenějšího spoluobčana, a dokonce příštího starostu, který byl zároveň také Klářiným bývalým blízkým přítelem z dětství. Postupně však vyplývá, že skutečným důvodem návratu „staré dámy“ je dosažení spravedlnosti, která nezná promlčecí dobu. Zde se tedy poprvé objevuje ústřední téma hry – spravedlnost, za kterou se dá ve hře schovat téměř cokoliv.

Dalším důležitým tématem hry.... peníze. Ve světě založeném na peněžních vztazích, a kde je možné si za ně koupit téměř všechno, si Klára může dovolit jakoukoliv výstřednost, může se dopustit porušení pravidel i zákonů. Dobře si uvědomuje moc, kterou jí její bohatství dává a umí ji také patřičně využít⁵[OBJ]

CLAIRE ZACHANASSIANO VÁ

Lidskost, pánové, je dobrá pro peněžníky milionářů; můj finanční potenciál mi dovolu je uspořádat svět. Svět ze mě udělal děvku, a já z něj udělám bordel. Kdo nemůže cálovat, musí kušovat, když chce tancovat s ostatními. Vy tancovat chcete. Slušný je, jen kdo platí – a já platím. Güllen za vraždu, konjunktura za mrtvolu.⁶

Aby dosáhla své spravedlnosti nabídne Klára věnuje Güllenu jednu miliardu (pět set milionů městu a pět set milionů jednotlivým rodinám), když jeho obyvatelé žádá o odčinění bezpráví, které na ní bylo kdysi dopuštěno ze strany Alfréda Illa, a to tak, že ho zabijí. Klára, v té době ještě Wäscherová, před čtyřiceti pěti lety s Alfrédem otěhotněla, jenže on se za ní nechtěl postavit, namísto toho si najal dva svědky, aby mu pomohli vyhrát spor o uznání otcovství. Klára byla z městečka vyobcována, dítě jí hned po narození sebrali a ona spadla na společenské dno a stala se prostitutkou.

Z této situace vyvodit další velké téma, které je přítomné po celou dobu hry, totiž téma zrady. Ta se stala prvním impulzem a hybatelem celého dramatického děje.

ILL

³ DÜRRENMATT, Friedrich. *Návštěva staré dámy*. Přeložil J. STRACH. Praha: Artur, 2018. 102 s. ISBN 978-80-7483-082-2

⁴ HOŘÍNEK, Zdeněk. *Cesty moderního dramatu*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1995. 95–96 s. ISBN 80-900066-8-X

⁵ Ibid. 98 s.

⁶ DÜRRENMATT, Friedrich. *Návštěva staré dámy*. Přeložil J. STRACH. Praha: Artur, 2018. 68 s. ISBN 978-80-7483-082-2

Udělal jsem z Kláry to, co je, a ze sebe to, co jsem, ušmudlaný, pochybný hokynář. Co mám dělat, güllenský učíteli? Hrát si na nevinnýho? Ty eunuši, butler, rakev, miliada, to všechno jsou moje skutky. Nemůžu už pomoci ani sobě, ani vám.

Ruku v ruce se zradou jde také pomsta, jež z ní pramení. Klára se během svého života postupně pomstí všem, kteří se na jejím neštěstí podíleli: ze soudce udělá s pomocí peněz svého butlera (komorníka), dva křivě přísahající svědky hledala po celém světě a potom je nechala vykastrovat a oslepit, Alfréda si nechá na konec. Tady si lze všimnout, že Claire Zachanassianová se neštítí ničeho a nezastaví před ničím, aby dosáhla své vysněné pomsty.

Čas pro Kláru nehraje žádnou roli, nevádí jí, jak dlouho to bude trvat. Zachanassianová je postava opatřena jistým zdáním nesmrtnosti, jak o sobě sama tvrdí, je nezničitelná – (protože) přežila autonehodu, při které přišla o ruku, i letecké neštěstí, při němž přišla o nohu. I když starosta jménem města Güllenu nabídku odmítne, ona čeká a se “stoickým” klidem všemu přihlíží ze svého balkonu. Ve chvíli, kdy všichni obyvatelé začínají žít rozmařile a nakupují všechno na dluh, se potenciální situace Illovy smrti stává nevyhnutelnou.

Nyní se tuší, že schyluje ke zločinu, začíná štvance na černého pardála, kterého s sebou Zachanassianová vozí v kleci. Tato štvance je tak přímou analogií k skutečného Illa a stejně jako černého pardála, uštván a zabit.

CLAIRE ZACHANASSIANO VÁ

Já ti říkala: Ty můj černý pardále!

O Illově osudu má nakonec rozhodnout obecní schůze. Ill je rozhodnut podřídít se veřejnému ortelu – je vyčerpaný a plně si vědom bezvýchodnosti své situace, přiznává svou vinu. Ale místo, aby vyhověl starostovi, zabil se sám a ušetřil tohoto nutného činu obyvatele městečka, nechá udělat vrahy ze všech svých spoluobčanů – v tom tkví pomsta Alfréda Illa.

ILL

Starosto! Prošel jsem peklem. Viděl jsem, jak se zadlužujete, cítil jsem při každý známce blahobytu, jak se smrt plazí blíž a blíž. Kdybyste mě bývali ušetřili toho strachu, tý děsivý hrůzy, dopadlo by to všechno jinak, mohli bychom spolu jinak, pak bych si tu pušku vzal. Kvůli vám. Ale teď jsem se obrnil, zvítězil nad strachem.

...

Teď se musíte stát mými soudci. Podrobím se vašemu rozsudku, ať dopadne jakkoli. Pro mě je to spravedlnost, co je to pro vás nevím. Dej Bůh, abyste svůj rozsudek unesli.

A ačkoliv byl trest smrti v městečku Güllen už dávno zrušen, je Ill obyvateli městečka morálně odsouzen a jeho vražda se tak v jejich očích stává trestem za jeho činy – spravedlností. Jeho tělo si k sobě bere „stará dáma“ a odváží si ho v rakvi na Capri.

Hra končí hymnicky. Elegantně oblečení obyvatelé Güllenu rekapituluji ve stylu

antického chóru děj hry, počáteční bídu a šťastný obrat.⁷ Odkazů na antiku je ve hře víc, sama hlavní postava Claire Zachanassianová se díky svému jmění může chovat jako hrdinka řecké tragédie, absolutně, krutě, například jako Médea.

Zdroje:

DÜRRENMATT, Friedrich. *Návštěva staré dámy*. Přeložil J. STRACH. Praha: Artur, 2018. ISBN 978-80-7483-082-2

GOERTZ, Heinrich. *Dürrenmatt*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-85885-76-X

HOŘÍNEK, Zdeněk. *Cesty moderního dramatu*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon, 1995. ISBN 80-900066-8-X

⁷ GOERTZ, Heinrich. *Dürrenmatt*. Olomouc: Votobia, 1997. 87 s. ISBN 80-85885-76-X